אור הצפון — חומרת דרישות התורה

חומרת דרישות התורהא. עמדנו במאמרנו הקודם על מצות זכירת עמלק ושעיקר כונתה להזכיר לישראל את החטא שלהם שגרם לבואו של עמלק, והבאנו את משל חז"ל במלך והכלב.

והנה, מצינו בדברי חז"ל שהם תולים את הסיבה שבא עמלק להילחם בישראל בזה שהתרפו מלימוד התורה. הכתוב אומר: "ויבוא עמלק וילחם ברפידים" (שמות יז), ודרשו חז"ל: "אין רפידים אלא רפיון ידים, לפי שרפו ידיהם מדברי תורה לכך בא השונא עליהם" (ילקוט שם בשם מכילתא; וראה בכורות ה:).

הנה נתבונן מה משמעותו של רמז זה שברפידים לפי מושגי התורה. כבר עמדנו במאמרינו הקודמים על לשון התורה, כמה היא שונה מהמושגים שלנו וכמה היא מתארת כל פגם דק בתור חומרי חמורות (ראה מאמר "לשון התורה"). והנה נציין עוד מקומות אחדים.

אנו קוראים ביחזקאל (יח:ו) "אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל ואת אשת רעהו לא טימא ולאשה נדה לא קרב". לנו נראה שהנביא מדבר כאן בעבירות החמורות ביותר: עבודת גילולים, אשת איש ואשה נדה. אולם חז"ל באים ומפרשים: "'אל ההרים לא אכל' - שלא אכל בזכות אבותיו; 'ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל' - שלא הלך בקומה זקופה; 'ואת אשת רעהו לא טימא' - שלא ירד לאומנות חבירו; 'ואל אשה נדה לא קרב' - שלא נהנה מקופה של צדקה" (סנהדרין פא). הרי לנו שלשון הנביאים שונה לחלוטין מלשוננו, ולמרות התיאורים החמורים ביותר, אין הכוונה אלא לפגמים דקים שהם בבואה דבבואה של אותם החטאים.

ומכאן באיזו חומרה מתיחסת הנבואה אל כל ליקוי נפש קל. ההולך בקומה זקופה אינו בעינינו כי אם לכל היותר נגוע קצת במדת הגאוה, והנה הנביא מתאר אותו כעובד גילולים; היורד לאומנות חבירו, אנו רואים בו ליקוי בזהירותו בממונם של אחרים, ואילו בלשון הנבואה מכנים אותו כמטמא אשת רעהו; וכן הנהנה מן הצדקה שאין בזה אלא פגם דק, כפי שרש"י מבאר "שהוא דבר גנאי לאדם הגון", ובכל זאת בלשון הנביא הוא מקבל תיאורו כבא אל אשה נדה.

ואם לשון הנבואה כך, על אחת כמה וכמה חמורה לשון התורה. חז"ל אומרים שהנבואה אינה באה אלא לפרש את התורה. "אמר רב אבא בר חנינא: אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם כי אם חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד" (נדרים כב), כלומר, שאם לא חטאו ישראל והיו עומדים במדריגותיהם היו מבינים את הכל מדברי התורה עצמה, אבל משום שנפלו ממדריגתם, לא היה עוד בכוחם להשיג את התורה במקורה מגודל דקות הענינים, והיה הכרח שיבואו הנביאים ויפרשוה להם. ואם אנו מוצאים שבלשון הנבואה מתוארים פגמים דקים - בתיאורים חמורים כאלה, הרי על אחת כמה וכמה לאילו פגמים דקים מכוונים התוארים בתורה, אף החמורים ביותר, וההבדל ביניהם כהבדל המושגים שבין תורה לפני שחטאו ישראל לבין תורה לאחר שחטאו ישראל.

ומכאן אנו למדים גם על האזהרות שבתורה, שלמרות שהתורה מביעה אותן בלשון חמורה, כגון: "לא יהיה לך אלהים אחרים"; "לא תרצח"; "לא תגנוב", אין הכוונה רק לעבודה זרה, לרצח ממש או לגניבה ממש, אלא אף לאיזה צל של צל שיש לו איזה מגע שהוא עם העבירות הללו. ואם האזהרות החמורות שבתורה מכוונות לצל צלן של העבירות, הרי לאיזה פגם כל שהוא מכוונת התורה אם גם בה לא באה האזהרה או התביעה אלא בצורה קלה, וכל שכן שאינה נזכרת אלא באיזה רמז שהוא.

ומכאן נבוא להבין את הרמז שבמלה "רפידים". אנו מוצאים בדברי חז"ל פירוש על המושג הנקרא בלשון הנביאים עזיבת התורה. הנביא ירמיהו מתאר את הסיבה שבגללה בא החורבן לישראל ואומר: "מי האיש החכם ויבין את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה, על מה אבדה הארץ וכו' ויאמר ה' על עזבם את תורתי" (ירמיה ט), ומפרשים חז"ל: "דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו וכו' שאין מברכין בתורה תחילה", כלומר, שהחכמים והנביאים לא ירדו לעומק הדברים ולא יכלו להשיג מה היה חטאו של ישראל שהביא עליו חורבן כזה, ורק הקדוש ברוך הוא בעצמו הבוחן כליות ולב, הוא גילה את חטאם, שלא היו מברכים בתורה תחילה. ומבאר רש"י "כשמשכימין לתלמוד תורה ותלמידי חכמים מתוך שהם זהירין לעסוק בתורה ורגילין בה, אינן זהירין לברך". הרי שלמרות שכתוב בפירוש "על עזבם את תורתי" - אין הכוונה לעזיבת התורה ממש, כי להיפך הם היו זהירים לעסוק בתורה ורגילים בה, ועד כדי כך שהחכמים והנביאים לפי המושגים העמוקים ביותר שבחכמה ושבנבואה לא מצאו שום פגם בלימודם, אלא הכוונה לאיזה פגם דק מן הדק, ולא בעצם לימוד אלא בברכת התורה, שרק הקדוש ברוך הוא בעצמו גילה אותו. ובכל זאת משתמש הנביא בתיאור הפגם הדק הזה בלשון חמורה כזאת ואומר: "על עזבם את תורתי", שמשמעותה כאילו היה ספר התורה מונח לפניהם והם הלכו ועזבו אותו ולא רצו לעיין בו. זוהי משמעות לשון הנבואה. וכבר אמרנו שאם לשון הנבואה חמורה כל כך, על אחת כמה וכמה לשון התורה. ולפי זה אם היה כתוב בתורה שעמלק בא להילחם בישראל על עזבם את התורה, הרי היה הפגם המרומז בזה דק הרבה יותר ממשמעותו בלשון הנביאים, כאמור. ואם היה כתוב בתורה שבא עמלק על ביטול תורה ולא על עזיבה לגמרי, היתה משמעותו על פגם עוד יותר דק, וכל שכן אם היה כתוב שרפו ידיהם מן התורה. והנה לפי חשבון זה, כמה דק הפגם שאף בלשון התורה לא נזכר עליו שום ביטוי על איזה רפיון

שהוא מהתורה, ורק כתוב שם המקום בו בא עמלק להילחם בישראל והוא רפידים, אלא שבשם המקום הזה אפשר למצוא רמז שרפו ידיהם מן התורה. הרי בעל כורחנו, שלפי המושגים שלנו ואף לפי מושגי החכמה והנבואה, אי אפשר כלל להשיג ולהעלות על הדעת כלל איזה פגם משהו מצא כאן הקדוש ברוך הוא במדריגתם של ישראל בתורה.

והנה, פגם דק זה שאין לנו כל מושג בו, גרם לבואו של עמלק שפגם בשלמותה של הבריאה במדה כזאת עד שהכתוב אומר: "כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור" (שמות יז), ודורשים חז"ל שנשבע הקדוש ברוך הוא שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק (רש"י שם וילקוט רסח בשם פסיקתא), כלומר, שפגם זה פגע בשמו ובכסאו של הקדוש ברוך הוא, כביכול.

והפגם הזה הביא עונש כה חמור על ישראל שבא עמלק להילחם בהם ולהשמידם מן העולם, והעונש נשאר לדורות שעדיין קיים עמלק ומיצר לישראל ולא יכלה מן העולם עד בוא המשיח.

ולא עוד אלא שעלינו לזכור לעולם את הפגם הדק הזה ושכל זכירת עמלק לא באה אלא לרמז לישראל כמבואר במשל בכלב, שיזהרו בכל הדורות לעקור אותו מתוכם. ואף בדורותינו שאין מלך בישראל ואין בכוחנו לקיים מצות מחיית עמלק, בכל זאת עלינו לזכור אותו כדי לעורר אותנו על הפגם הזה של רפיון התורה ולתקן אותו.

ב. ועדיין לא ירדנו בזה לעומק הדברים.

אנו קוראים בנביאים (שמואל א טו), שה' שלח את שאול המלך להחרים את עמלק ושאול קיים את דבר ה' והכה את עמלק והחרים את כל העם לפי חרב. ובעל כרחנו עלינו לקבוע, שאם ניתנה רשות לשאול ודורו להשמיד את עמלק בזמנם, בודאי שהם תיקנו את הפגם הזה של רפידים ונעשו ראויים לכלותו מן העולם.

כתוב בתורה במלחמת דור יוצאי מצרים בעמלק: "ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב" (שמות יז), ומפרש רש"י על פי מדרש תנחומא, שהרג את ראש גיבוריו והשאיר את החלשים, ולמה לא הרג את כולם? משום שעשו על פי הדיבור, כלומר, שלא ניתנה להם רשות להשמיד את עמלק לגמרי (ראה שם שפתי חכמים). הרי שדור זה, מכיון שלא נוקה לגמרי מהפגם הדק הזה של רפיון ידים מן התורה, לא היה ראוי להחרים את עמלק, והיה זקוק לזכירת עמלק כדי להזכיר לו את הפגם כנ"ל. אבל שאול המלך שנאמר עליו: "בן שנה שאול במלכו" (שמואל א יג:א), ופירשו חז"ל: "כבן שנה שלא טעם טעם חטא" (יומא כב:), הוא עלה כנראה לדרגה כזו שתיקן את החטא של דור יוצאי מצרים ולא היה בו שום פגם דק מן הדק, ואותו הדור לא היו זקוקים עוד לאותה זכירה של עמלק, ונמצאו, איפוא, ראויים להחרים את עמלק. ואמנם נלחם שאול והעם אשר עמו במסירות נפש בעמלק וה' עזר על ידם להחרים אותו לפי חרב, עד שבא שאול אל שמואל ואמר: "ברוך אתה לה' הקימותי את דבר ה'" (שם טו).

אולם יחד עם זה הביא שאול את אגג מלך עמלק חי לפני שמואל, כדי שהוא בעצמו ישפוט אותו, וגם העם לקח אתו ממיטב הצאן והבקר למען זבוח לה'. והנה כפי שמשמע מדברי חז"ל, פסק שאול כך להלכה. הכתוב אומר: "ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל", ומפרשים חז"ל - "על עסקי נחל. בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לשאול לך והכית את עמלק, אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה - כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה! ואם אדם חטא, בהמה מה חטאה? אם גדולים חטאו, קטנים מה חטאו? יצאה בת קול ואמרה לו: 'אל תהי צדיק הרבה'" (יומא כב). הרי שכל טעותו של שאול היתה בדרשותיו בתורה ומרוב צדקותו ומדת ענוותנותו ורחמנותו (ראה ילקוט קכא שקוראים אותו: "רחמן על האכזרים"). ועוד שכתוב אחר כך: "ויחמול שאול והעם על אגג". "ואמר בר קפרא זה דואג שהיה שקול כנגד כל ישראל" (ילקוט שמעוני שמואל א קכא:ג). כתוב על דואג שהיה "אביר הרועים אשר לשאול" (שמואל א כא:ח), ופירשו שהיה אב בית דין (ראה רש"י ורד"ק שם). ואמרו עוד: "למה נקרא שמו דואג האדומי? שהיה מאדים פני הכל בהלכה" (ילקוט קלא). ואם דואג פסק כן להלכה, סמך שאול על דבריו. ובכל זאת, מכיוון שהיה כאן משנה ולא כיוון לאמיתה של הלכה, אמר לו שמואל: "למה לא שמעת בקול ה' ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני ה'" (שמואל א טו:יט). לא נתבע שאול שלא קיים את המצוה בשלמותה אלא שמאס את דבר ה' ולא קיימו כלל, שה' ציוה לו להחרים את עמלק והוא לא החרימם, וה' הענישו בעונש קשה כזה, שכשם שהוא מאס את דבר ה' כן מאסו ה' מהיות מלך על ישראל. ולא עוד אלא על אשר לא עמד מיד על טעותו, ואף לאחר שהוכיחו שמואל על כך לא השיג את הפגם מרוב דקותו והשיב: "אשר שמעתי בקול ה'" - אמר לו שמואל: "כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר", כלומר, שהחטא הזה כמוהו כעובד עבודה זרה (ראה רד"ק שם).

והנה נוראים הדברים. הרי שאול הגיע, כאמור, למדריגה כזאת שהתעלה אף על אותו פגם דק מן הדק שנסתמן בדור יוצאי מצרים ונמצא ראוי להשלים את שמו וכסאו של ה' שפגע בו עמלק, כביכול, ובכל זאת מכיון שטעה בשיקול דעתו ואף לא הכיר מיד במשגהו הדק במדריגה שלו, לא רק מאשימים אותו שהשאיר את הפגם בשמו ובכסאו של ה' לעולם, אלא נמצאה עליו מיד תביעה, שהנביא נתן לה תיאור חמור נורא כזה שכאילו יש בו בעצמו איזה מרי הדומה לאון ותרפים.

הרי, עד כמה דקים למאד המושגים של אזהרת התורה "לא יהיה לך אלהים אחרים" ולאילו ממדים איומים מגיעות הדרישות מן האדם.